

jelentőséggel ép' az Adyt sarokba állító, az Adyt „magára utaltság“-ban elmarasztaló Németh László huzza alá: „Valamikor Kosztolányit tartottam nagy kortársai közül a legkevésbé időszerűnek, eltelt tíz év s ma ő a legidőszerűbb. Végre egy író, kiált az ember, aki nem szándékait szereti, hanem az anyagát... Meg akartam mutatni, hogy közöm van hozzá s biztatni másokat, hogy közülük legyen hozzá“ (u. ott 300.)

Kit nem döbönt meg ez a kisérteties egyezés? Itt nálunk a Vozárit mellreölelő Szalatnai, ott a Kosztolányit prezentáló Németh?! Olyan döböntők, olyan sokatmondók, olyan egycélúak ezek az ijesztően egy-nyelv-járású dokumentumok! A szándék — ami egyértelmű az írói bátorsággal, a korszerű szociális vállalással és kiállással — nemcsak Magyarországon, de a legradikálisabb magyar szellemterületen, Szlovenszkon is elveszett. Elveszett, mert tudatosan — elvesztették. A szándék-ember, az adottságváltoztató erő helyét elfoglalta a változatlanságnak falazó mestere. A szociális állásfoglalást mellőző kritika egyforma rabulisztikával löki a csúcspontra Vozárit és Kosztolányit, hogy így húzza alá a magyar lira vigasztalanul egyformán antiszociális voltát. A hamis példák, hamis eredők és hamis szuggeszciók ellen védekezni kell, az álarcoakat le kell tépni, a kóros és káros hatásokat le kell kötni. A szlovenszki magyar lira a szociális állásfoglalás jegyében született. Ez az adottsága, ez a missziója. Ez az ismertetőjegye és ez a lényege. Ha ezt a lényegyet meghamisítják: játékká, lényegtelenné, céltalanná alacsonyítják. Az ilyen hamisítás, az ilyen oldalkanyarodás elleni védekezés tehát mindenképpen indokolt és jogosult.

(Stósz)

Fábry Zoltán

FOREL ÉLETSZAMADASA. A világhírű természettudós önéletrajza (*Rückblick auf mein Leben.* — Europa-Verlag és Büchergilde Gutenberg, Zürich) munkában és sikerekben, de kemény harcokban és — illúziókban gazdag emberélet számadása. Mint minden igazi életrajz, Forel életrajza is kortörténet: a 19. század derekán Európaszerte megindult tőkés fejlődés keretében alakuló tudomány története. A tőkés termelési rendszer akadályokat nem ismerő optimizmusa visszatükröződik a tudományos megismerés egyre merészebb haladásában. Darwin tanai forradalmasították az agyakat. A dualisztikus világnézetet alapjaiban rendítette meg a tudományos földindulás. A metafizika az élet egész területén visszavonulni látzott. A tudományos tapasztalaton alapuló tényismeret előtt minden lehetségesnek tűnt. A tudomány, küldetése hitében a társadalmi élet fórumára lépett, hogy az emberi társadalom tudatlanságon alapuló fogyatékoságait megszüntesse. E szándékot azonban meg nem értés fogadta s a minden tudományos megismerés ellenére is hajthatatlan osztály-érdekek „megállj!“-t kiáltottak a tudomány magabizó messianizmusának s a határt nem ismerő lelkesültséget kiábrándulás követte. A tudomány megalkudott, s jobb meggyőződése ellenére egy hátsó ajtón megint beengedte a metafizikát (Haeckel). Csak legzsilárdabb művelői vonták le megismeréseik társadalmi következéseit és tartottak ki álláspontjuk mellett. Ennek a tudományos optimizmussal fűtött kornak szellemi szülőtte és jellemző képviselője Forel.

A „boldog“ gyermekkor lelki vívódásai, a felnőttek gátlás- és ellenmondásteli magatartása, a külvilág nyers erőszakon, s ravaszságon alapuló megnyilatkozásai, már korán elszigetelték a vézna, félénk gyermeket emberi környezetétől. Csapongó képzelete a természetben, a hangyák világának megfigyelésében keresett és talált kielégülést. A gyermeki fantázia játékos kiélcsi objektumától, a hangyák társadalmának, életszoká-

sainak tanulmányozásából indul ki Forel élete, hogy az emberi (testi és szellemi) adottságok társadalmi eredőinek megismerésén keresztül, utolsó nagy munkájában, *Le monde social de fourmis*-ban (A hangyák társadalmi világa) csúcsosodjék. A közbeeső évtizedek gyakorlati és tudományos munkásságának eredményei az emberi élet jelenségeinek, patológiájának szociális begyökeredtségét mutatták meg a Burghölzli-i elmegyógyintézet vezetőjének. A felismert igazságoknak a társadalmi gyakorlatba való átvitele érdekében Forel számtalan könyvvel, mozgalmak megindításával szállott síkra. Meggyőződése volt, hogy a „józanáz”-re és a társadalom belátására való fellebbezés, s a megismerés széleskörű propagandája végre is megteremtik eszméi gyakorlati megvalósításának lehetőségét. Csak élete alkonyán, a világháború élményén keresztül jutott el ahhoz a megismeréshez, hogy már csak a világ tökéletes átalakítása segíthet.

Forel önéletrajzából különben előttünk idegen, szinte évszázadok előtti világ imbolyog fel. Egy-két emberöltő csak s mily' szédületes zuhanás a tudományos megismerés ormairól a magát a tudományt is megtagadó barbár kor szakadékaiba!!

(Wien)

Mátrai Ede

A Z IGAZSÁG KÖNYVEL. Minden eszme kitermeli a maga hőseit és tanítómestereit. Mégis vannak fokozatok: a nürnbergi kiskirályságból a berlini mikrofon elé rángatott Streicher ad abszurdum vezeti a hatalommá szentesített szemfényvesztést. A világra szabadult törzasztal-provincializmusnak ilyen pöffeszkedése mellett meg kell szűnni mindennek, ami más. A megszegyenített, megfélemlített zsidók riadozása, a kiüldözött zsidó tudósok, az öngyilkosságba kergetett zsidó egyetemi tanárok tragédiája Steicher-beszédeivel lesz teljes. Próbálja valaki Friedrich Wolf drámájára (*Professor Mamlock*. — Oprecht & Helbling, Zürich) azt mondani, hogy az újjából szopta, próbálja, ha tudja Streicher beszéde után. A Streicherek és Mamlockok összeütközéséből csak tragédia születethetik. A zsidó professzor, a sebészeti klinika kincse, annyi ember életmentője, a semmi más, csak tudós, csak orvos, csak szamaritánus, a naiv, demokrata, aki frontsebével dicsekszik és Hindenburgra szavaz: nem bírja, nem tudja ott hagyni klinikáját, amikor csizmás SA-orvosok kidobják. A jóember, a naiv demokrata ezt az állati, ezt az őserdő-betörést nem bírja el, az összeütközésben alul kell maradnia és meg kell halnia. Üres dráma lenne, haszontalan ágálás, ha Wolf itt az öngyilkoságnál pontot tenne. A Mamlockok, a demokrácia alulmaradtak a brutalitással szemben. Stricher győzött, a hazugság üli diadalát. És ellenerő sehol? Mamlock fia, aki a harcvállalás miatt anynyi bosszúságot okozott apjának, életben marad és igazságban marad. Apja utolsó fejbőlintása neki szól s ez az intelem azt mondja: „Vagy harcolok az igazságért, vagy kapitulálok a hazugság előtt... Nincs nagyobb bűn, mint a harcot feladni ott, ahol harcolni kell”. Wolf új drámája ezt a szentenciát telíti valóságtartalommal a Streicherekkel szemben.

Van, aki a saját életével igazolja, a megtett uttal, mint Bodo Uhse, aki életregényében (*Söldner und Soldat*. — Carrefour, Paris.) feltárja a különbséget harc és harc között. Bodo Uhse nem volt akárki, a náci közkatonából csakhamar felküzdte magát kellemetlen felelősségrevonónak, Hitler, Streicher, Goebbels, Rosenberg utálják, a Strasserek megértik. Egy ember, aki a demagógia ködvilágában gondolkodni mer. Eltenség lesz, mert kritizálni mer és kritizálni tud. A valahai Hitler-imádó